

ҚУРЪОН ИЛМЛАРИ: ҚИРОАТЛАР

АНВАР КАРИМОВ

Мир Араб ўрта махсус билим юрти Қуръон қироати ва тажвид фан ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10409059>

«Қироат» сўзи арабча масдар бўлиб, луғатда «жамлаш» ва «кўшиш» деган маънони билдиради. Зотан, қироат қилган шахс ҳарфларни жамлаган ва бир-бирига қўшган бўлади. Қуръони Карим ҳам сураларни ва ўтган илоҳий китоблардаги маъноларни ўзида жамлагани учун Қуръон деб номланган. Буни биз китобнинг аввалги саҳифаларида айтиб ўтдик.

Уламолар истилоҳида, хусусан, Ибн Жазарийнинг таърифида эса: «Қироатлар Қуръон калималарини адо этиш кайфияти ҳақидаги ва уларнинг ихтилофларини нақл қилувчига нисбат берадиган илмдир».

Ибн Жазарий қорининг таърифида қуйидагиларни айтади: «Қори – қироат олими бўлиб, уни оғзаки ривоят қилган кишидир. Мисол учун, агар у «Тайсир» китобини ёд олган бўлса ҳам, агар ўша китобдаги нарсаларни силсилага асосан, оғизма-оғиз олмаган бўлса, уни бошқаларга ўқитишга ҳаққи йўқ. Чунки қироатлар фақатгина эшитиш ва оғзаки нақл қилиш билан ҳукм қилинадиган нарсадир».

«Тайсир» – қироат илмининг имомларидан бири Абу Амр Дониининг етти қироатга бағишланган «Ат-Тайсир фил-қироатил-ашр» номли китобидир.

Ушбу таърифдан Қуръони Каримни китобдан ўқиб олган, овоз ёзиш воситаларига тақлид қилиб ўрганиб олган-лар ва бошқа шу кабилар ҳеч қачон қори бўла олмаслигини англаб оламиз. Агар бир киши ўз ҳолича тажвид китобларини пухта ўрганса, сўнг қироатга оид бошқа китобларни ҳам ёдлаб, сув қилиб ичиб юборган бўлса, ўзи Қуръони Каримни энг машҳур қориларга ўхшатиб тиловат қилаётган бўлса ҳам, қори бўлмайди. Фақатгина Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга етадиган силсилага аъзо бўлган қоридан оғзаки эшитиб, ёдлаб, ўша устозга қайта тиловат қилиб, ижозатини олган кишигина қори бўлади.

Уламоларимиз Қуръони Карим ва қироатлар ўзига хос икки алоҳида-алоҳида нарсалар эканини таъкидлаганлар. Бу борада имом Заркаший қуйидагиларни айтадилар:

«Билки, Қуръон ва қироатлар айри-айри икки ҳақиқатдир. Қуръон Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга баён ва эъжоз – ожиз қолдириш учун нозил бўлган ваҳийдир. Қироатлар эса ўша ваҳий лафзларининг ҳарфлар ёзилиши ёхуд енгил, оғир ва шу каби талаффуз кайфиятидаги турличалигидир».

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаброил алайҳиссаломдан Қуръони Каримни эшитиб, ўрганиш билан бирга, у кишига ўқиб ҳам берар эдилар. У зот Қуръони Каримни ҳар йили Рамазон ойида бир марта Жаброил алайҳиссаломга бошидан охиригача ўқиб берар эдилар. Вафот этадиган йиллари Қуръони Каримни бошидан охиригача икки марта ўқиб берганлар.

Ўз навбатида саҳобаи киромлар ҳам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдан Қуръони Каримни Аллоҳ таоло нинг ҳузурида қандай бўлса, ўшандай ҳолида қабул қилиб олар эдилар. Аста-секин саҳобаи киромларнинг ичида қироат бўйича кўзга кўринганлари зоҳир бўла бошлади. Улар бошқа саҳобаи киромларга Қуръони Карим қироатидан дарс ҳам берадиган бўлдилар.

Қироатда устоз бўлган саҳобаи киромлардан ҳазрати Усмон, ҳазрати Алий, Убай ибн Каъб, Зайд ибн Собит, Абу Дардо, Ибн Масъуд ва Абу Мусо Ашъарий розияллоху анхумни мисол тариқасида зикр қилишимиз мумкин. Катта саҳобийлар кичикларига ва кейинроқ Исломга кирганларга қироатни ўргатар эдилар. Убай ибн Каъб розияллоху анху Абу Ҳурайра, Ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Соиб ва бошқа саҳобаи киромларга қироатдан устоз бўлганлар.

Ўз навбатида саҳобаи киромлардан кейинги авлод тобеъинлар ҳам Қуръони Каримни Аллоҳ таолонинг ҳузурида қандай бўлса, ўшандай ҳолида қабул қилиб олдилар. Аста-секин тобеъинларнинг ичида қироат бўйича кўзга кўринганлари зоҳир бўла бошлади. Улар ҳам бошқаларга Қуръони Карим қироатидан дарс берадиган бўлдилар.

Тобеъинларнинг вақтига келиб, Ислом кўп жойларга тарқалган, мусулмонларнинг сони кўпайган ва ҳар бир ўлка ўз қориларига эҳтиёж сезиб қолган эди. Шунинг учун ҳам тобеъинлардан қироатга моҳир ва устоз бўлганлари ҳақида маълумот олмоқчи бўлсак, уларнинг турли ўлкаларга бўлиб зикр қилинганини кўрамиз.

Тобеъинлардан ўзининг қироати ва Қуръон устози деган номи билан Мадинада машҳур бўлганлар: Ибн Мусайяб, Урва, Солим, Умар ибн Абдулазиз, Сулайман ибн Ясор, Ато ибн Ясор, Муъоз ибн Ҳорис, Абдурраҳмон ибн Ҳурмуз, Ибн Шиҳоб Зухрий, Муслим ибн Жундуб, Зайд ибн Аслам ва бошқалар.

Тобеъинлардан Қуръони Карим қироати ва устозлиги билан Маккада машҳур бўлганлар: Убайд ибн Умайр, Ато ибн Абу Рабоҳ, Товус, Мужоҳид, Икрима, Ибн Абу Мулайка ва бошқалар.

Тобеъинлардан Қуръони Карим қироати ва устозлиги билан Куфада машҳур бўлганлар: Алқама, Асвад, Масруқ, Убайда, Амр ибн Шураҳбил, Ҳорис ибн Қайс, Амр ибн Маймун, Абу Абдурраҳмон Суламий, Саъид ибн Жубайр, Иброҳим Наҳаъий, Шаъбий ва бошқалар.

Тобеъинлардан Қуръони Карим қироати ва устозлиги билан Басрада машҳур бўлганлар: Абу Олия, Абу Ражо, Наср ибн Осим, Яҳё ибн Яъмур, Ҳасан, Ибн Сирин, Қатода ва бошқалар.

Юзинчи ҳижрий санага келиб, ақоид, фикҳ ва бошқа соҳаларда, жумладан, қироат бобида ҳам мусулмонларнинг сонлари, миллатлари, ирқлари, тиллари ва эҳтиёжларининг ҳаддан ташқари кўпайгани эътиборидан, алоҳида илмий асосга суянган йўналишлар пайдо бўлди. Бу давр ва шароит талаби эди.

Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг даврларида саҳобаи киромлар соф ва фасиҳ араб тили соҳиблари эдилар. Улар учун Қуръони Каримни ўзлаштириб олиш қийин эмас эди. Уларнинг ҳаммалари юқори даражадаги олим кишилар эдилар. Энди эса араблардан кўра араб бўлмаган мусулмонлар кўпайиб кетган эди. Араблар ҳам аввалгиларига ўхшамас эди. Ушбу ва яна бошқа бир неча омиллар Қуръони Карим қироати бўйича алоҳида илм пайдо бўлишига ва илмнинг имомлари пайдо бўлишига олиб келди.

Қироатлар ва қорилар анча кўпайиб кетди. Аста-секин уларни тартибга солиш бошланди. Ниҳоят, имом Ибн Мужоҳид (ҳижрий 245-324 й.) раҳматуллоҳи алайҳи ўзининг «Ас-Сабъа фил-қироат» номли кихобини ёзиб, етти машҳур қироатни бир китобга жамлаб, тартиб берди ва барча бунга қабул қилди. Бу қироатларнинг биридан фарқи баъзи бир сўзларнинг талаффузида ва шунга ўхшаш кичик нарсаларда,

холос. Буни бир қанча фикҳий мазҳаблардан фақат тўрттаси танлаб олинганига қиёслаш мумкин.

Энди ўша иттифоқ қилинган етти қироат ва уларнинг имомлари кимлар экани ҳақида қисқача маълумот олайлик.

Нофеъ Маданий қироати.

Имом Абу Рувайм Нофеъ ибн Абдурраҳмон ибн Абу Рувайм Лайсий. У киши ҳижрий 70 йили таваллуд топиб, 169 санада вафот этган. Етти машҳур қироат имомларининг бири Имом Нофеъ Маданий асли асфиҳонлик бўлган. Қора танли, гўзал хулқли ва табиатан ҳазилкаш инсон. Имом Нофеъ Маданий ишончли ва аҳли солиҳ кишилардан эди. Одамларга етмиш йилга яқин қироатдан дарс берган. Мадинада одамларга қироатдан раис бўлиш шу кишига насиб этган. Имом Нофеъ Маданий турли қироатлар бўйича олим ва ўз юртида ўтган имомларнинг изидан эргашувчи зот бўлган.

Имом Нофеъ Маданий раҳматуллоҳи алайҳи қачон гапирса, оғзидан мушк ҳиди келар эди. Унга: «Одамларга қироатдан дарс беришдан олдин хушбўй суртиб оласиз-ми?» дейилса, «Хушбўйга қўлимни ҳам теккизмайман, уни суртмайман ҳам. Аммо тушимда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламни кўрганман, у зот оғзимга қироат қилганлар, ўшандан бери оғзимдан мана шу ҳид чиқади», дер эди.

Имом Нофеъ Маданийдан жуда кўп одамлар қироатни олган. Уларнинг ҳисобига етиб бўлмайди. У киши Мадинаи Мунавварада вафот этган.

Имом Нофеъ Маданий раҳматуллоҳи алайҳининг қироати бугунги кунда ҳам имом Осим қироатидан кейинги энг кўп тарқалган қироат бўлиб келмоқда. Ҳозирда Либия, Тунис, Жазоир, Мағриб, Нигерия, Мали ва бошқа Африка давлатларида айнан шу қироат кенг тарқалган.

Имом Нофеъ Маданий раҳматуллоҳи алайҳининг икки ровийлари – Қолун ва Варш.

Қолун – Ийсо ибн Мийно ибн Вардон ибн Ийсо ибн Абдуссамад ибн Умар ибн Абдуллоҳ Маданий 220 ҳижрий санада вафот этган. У кишининг кунyasi Абу Мусо, лақаби Қолун бўлган. Қироати яхши бўлгани учун Имом Нофеъ Маданий унга шу лақабни берган. Зотан, «қолун» румий тилда «яхши» деганидир. У киши Мадинаи Мунавваранинг қориси бўлган.

Имом Қолуннинг катта бобоси Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг даврида асирга тушган румликлардан эди. Уни асирга туширган одам Мадинага, Умар розияллоҳу анҳунинг ҳузурларига олиб келган ва ансорийлардан бир киши сотиб олган.

Абу Муҳаммад Бағдодийдан ривоят қилинишича, Қолун раҳматуллоҳи алайҳининг қулоғи карнайни эшитмайдиган даражада кар бўлган. Аммо унинг ҳузурида бирор қори қи-роат қилса, эшитган. Ибн Абу Ҳотим айтади: «У қулоғи кар бўлса ҳам, Қуръон ўқитар эди. Ўқувчининг хатосини ва оҳангни бузишини лабидан билиб олар эди».

Варш – Усмон ибн Абдуллоҳ Абу Саъид Қибтий Мисрий ҳижрий 110 йилда туғилиб, 197 йилда вафот этган.

Имом Нофеъ у кишини «Варшон» деган қушга ўхшатиб, «Кел, Варшон», «Ўқи, Варшон», деб мурожаат қиларди. Кейин бу исм қисқариб, «Варш», дейиладиган бўлди ва бу лақаб у кишига исм бўлиб қолди. Имом Варш кейинчалик ҳам шу исм билан чақирилишни хуш кўрар ва: «Бу исмни менга устозим Нофеъ берганлар», дер эди. Баъзилар: «Варш – сутдан тайёрланадиган маҳсулот бўлган, имом Варш эса оппоқ одам бўлгани учун устози эркалаб шундай лақаб берган», дейишган. У киши муҳаққиқ қориларнинг шайхи

ва тартил аҳлининг имоми бўлган. Ўз замонида Миср диёрининг қироат бўйича раислиги шу кишида бўлган. У кишининг қироати жуда ҳам гўзал, овози ниҳоятда ширали, тиловати тинглаб тўймайдиган даражада чиройли бўлган.

Ибн Касир Маккий қироати.

Имом Абдуллоҳ ибн Умар ибн Абдуллоҳ ибн Зозон ибн Феруз ибн Хурмуз ибн Касир Маккий. Имом Ибн Касир 45 ҳижрий санада туғилиб, 120 ҳижрий санада вафот қилган. У киши Макка аҳлининг қироат бўйича имоми бўлган. Ўзи Маккаи Мукаррамада туғилган. Абдуллоҳ ибн Зубайр, Абу Айюб Ансорий, Анас ибн Молик розияллоху анҳум каби саҳобалар билан учрашган ва улардан ривоят қилган.

Имом Ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳи фасоҳатли, балоғатли, сўзамол, оппоқ соқолли, новча, жуссадор, буғдойранг, шахлоқўз киши бўлган. Соч-соқолини ҳинолаб юрган. У киши салобатли ва виқорли зот бўлган.

Имом Ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳидан жуда кўп одамлар қироат ўрганганлар.

У кишининг икки ровийлари – Баззий ва Қунбул.

Баззий – Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Абу Базза Маккий. У киши 170 ҳижрий йилда туғилиб, 250 са-нада вафот этган.

Имом Абулҳасан Баззий асли форс бўлиб, Ҳамадон аҳлидан эди. У киши Соиб ибн Абу Соиб Махзумийнинг қўлида мусулмон бўлган.

Бу имом Макканинг қориси ва Масжидул Ҳаромнинг муаззини бўлган. У киши қироатда имом бўлиш билан бирга, муҳаққиқ ва энг яхши иш бажарувчи ҳам бўлган.

Қунбул – Муҳаммад ибн Абдурраҳмон ибн Муҳаммад ибн Холид ибн Саъид Маккий. У киши ҳижрий 195 йилда туғилиб, 291 санада вафот этган.

Имом Муҳаммад ибн Абдурраҳмон ибн Муҳаммад ибн Холид ибн Саъид Маккий «Қунбула» номли қавмдан бўлгани учун Қунбул деган номни олган. У киши Ҳижозда қориларнинг шайхи бўлган. Унинг ҳузурда илм олиш учун чор атрофдан одамлар келиб турган. У зотнинг сийрати жуда ҳам яхши бўлган. Узоқ умр кўрган. Одамларга қироатдан дарс беришни ўлимидан етти йил олдин тўхтатган.

Абу Амр Басрий қироати.

Имом Забон ибн Алоъ ибн Аммор ибн Урён Мозаний Басрий. У киши ҳижрий 68 санада туғилиб, 154 санада вафот этган. Анас ибн Молик розияллоху анҳудан ва бошқалардан ҳадис эшитган. Етти имом қорилари ичида ундан устози кўпи йўқ.

Имом Абу Амр Басрий раҳматуллоҳи алайҳи Қуръони Каримни ва араб тилини энг яхши биладиган кишилардан эди. У киши садоқатли, ўта ишончли, зоҳид, кўп ибодатли ва кароматлар соҳиби бўлган зот эди.

Абу Амр Басрий Маккаи Мукаррамада туғилиб, Басрада ўсди ва Куфада вафот этди.

У кишининг икки ровийлари – Дурий ва Сусий. Қироат имомининг ровийси унинг қироатини илмий равишда қабул қилиб, бошқаларга етказишда хизмат қилган бўлади.

Дурий – Абу Амр Ҳафс ибн Умар ибн Абдулазиз Дурий. ҳижрий 246 санада вафот этган. «Дур» Бағдоддаги мавзелардан бирининг номи бўлиб, ушбу қироат имоми Дурий раҳматуллоҳи алайҳи ўша ерга нисбат берилган. У киши ўз замонасида кишиларнинг яхши кўрган шайхи, ишончли, саботли улўғ кишиси бўлган.

Имом Дурий қироатларни биринчи бўлиб жамлаган зотдир. У киши қироатларни ўрганиш ва жамлаш учун жуда кўп сафарларда бўлган. Етти ҳарфдаги қироатларни яхши билган.

Имом Сусий – Абу Шуайб Солиҳ ибн Зиёд ибн Абдуллоҳ Сусий. Ҳижрий 261 санада вафот қилган. У киши ўта ишончли ва саботли зот бўлган. Қироатни Абу Муҳаммад Язидийдан олган. Ҳафсдан имом Осимнинг қироатини олган. Етмиш ёшида вафот этган.

Ибн Омир Шомий қироати.

Имом Абдуллоҳ ибн Омир ибн Язид ибн Тамим ибн Рабиъа Яҳсубий. У киши ҳижрий 8 йилда таваллуд топиб, 118 санада вафот этган. Имом Ибн Омир раҳматуллоҳи алайҳининг куняси Абу Имрон бўлган. У киши қироатда Шом аҳлининг имоми бўлган.

Имом Ибн Омир раҳматуллоҳи алайҳи улуғ тобеъинлардан ва катта имомлардан эди. Шу билан бирга, машҳур олим ҳам бўлган. У киши Умар ибн Абдулазиз раҳматуллоҳи алайҳининг даврида кўп йиллар давомида мусулмонларга умавийлар жомеъ масжидида имомлик қилган. Имом Ибн Омир Дамашқда бир вақтнинг ўзида имомлик, қозилик ва қориларнинг шайхи мақомида фаолият олиб борар эди. Одамлар у зотнинг қироатига жамланган эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот топганларида, Имом Ибн Омир раҳматуллоҳи алайҳи икки ёшда эди. У кўпгина саҳобаларни кўрган ва улардан илм олган.

Имом Ибн Омир раҳматуллоҳи алайҳи 110 ёшида, яъни ҳижрий 118 санада Дамашқда Ашуро куни вафот этган.

У кишининг икки ровийлари – Ҳишом ва Ибн Заквон.

Ҳишом – Ҳишом ибн Аммор ибн Нусайр ибн Майсара Қозий. У киши ҳижрий 153 йилда туғилиб, 245 санада вафот этган.

Ҳишом ибн Аммор раҳматуллоҳи алайҳи Дамашқ аҳлининг имоми, хатиби, қироат устози, муҳаддиси ва муфтийси бўлган. У киши илмни нақл қилишда, фасоҳатда, балоғатда, ривоятда машҳур бўлган. У зотга улуғ ёш, соғлом ақл ва тўғри фикр ризқ қилиб берилган эди. Одамлар қироат ва ҳадисдан дарс олиш учун Ҳишом ибн Аммор раҳматуллоҳи алайҳининг хузурига узоқлардан келишарди.

Ибн Заквон – Абдуллоҳ ибн Аҳмад ибн Башир ибн Заквон Кураший. У киши ҳижрий 173 йилда туғилиб, 242 санада вафот этган.

Ибн Заквон раҳматуллоҳи алайҳи машҳур устоз, ишончли ровий, Шомда қироат шайхи ва Дамашқ масжидининг имоми бўлган.

Абу Зуръа айтади: «Ибн Заквоннинг замонида Ироқда ҳам, Ҳижозда ҳам, Шомда ҳам, Мисрда ҳам, Хуросонда ҳам ундан кўра қироатда пешқадам одам бўлмаган».

Осим Куфий қироати.

Имом Осим ибн Абу Нажуд Куфий. Имом Осимнинг куняси Абу Бакр. У киши машҳур қори бўлган. Таҳқиқ, балоғат, фасоҳат ва ширин овоз ила қироат қилиш билан машҳур бўлган. Имом Осим тобеъинлардан бўлиб, Ҳорис ибн Ҳассон Бакрий, Рифоъа ибн Ясрибийдек саҳобалардан ривоят қилгани айтилади. Қуръони Карим қироатини Зирр ибн Ҳубайшдан, имом Ҳасан ва Ҳусайн розияллоҳу анҳумонинг устозлари Абу Абдурраҳмон Абдуллоҳ ибн Ҳабиб Суламий ва кўплаб тобеъинлардан олган.

Имом Осим раҳматуллоҳи алайҳи Куфада қироат илмининг шайхи, етти қорининг бири бўлган. У киши ўзида фасоҳат, таҳқиқ ва тажвидда пешқадамликни жамлаган эди. Қуръони Карим қироатида овози энг гўзал одамлардан бўлган.

Имом Осим ибн Абу Нажуд ҳижрий 127 санада Куфада вафот этган.

У кишининг икки ровийлари – Ҳафс ва Шуъба.

Ҳафс – Ҳафс ибн Сулаймон ибн Муғира Баззоз Куфий. Куняси Абу Амр. Бу киши имом Осимнинг ўғай ўғли бўлган. У кишининг тарбиясида ўсган. Қуръони Карим қироатини ёшлигидан имом Осимдан жуда ҳам дақиқ равишда ўрганган.

Ҳафс ибн Сулаймон раҳматуллоҳи алайҳи ҳижрий 90 йилда туғилиб, 180 санада вафот этган.

Айнан имом Осимдан Ҳафс ривоят қилган қироат ҳозирги кунда бутун олам бўйлаб тарқаган. Бизнинг диёримизда ҳам қадимдан шу қироат жорий бўлган. Бизнинг қироат имомимиз имом Осим, ровийимиз Ҳафсдир.

Шуъба – Абу Бакр Шуъба ибн Аббос ибн Солим Куфий раҳматуллоҳи алайҳи ҳижрий 95 йилда туғилиб, 193 санада вафот этган.

Шуъба ибн Аббос раҳматуллоҳи алайҳи катта имом ва амал қилувчи олим бўлган. У киши суннат илмининг имомларидан бўлган. Шуъба ибн Аббос раҳматуллоҳи алайҳи Қуръони Каримни ўн саккиз минг марта хатм қилган, имом Осим раҳматуллоҳи алайҳидан уч марта ўтказган.

Ҳамза Куфий қироати.

Имом Ҳамза ибн Ҳабиб ибн Аммора ибн Исмоил Зайёт Таймий. У киши ҳижрий 80 йилда туғилиб, 156 санада вафот этган.

Имом Ҳамза ибн Ҳабиб раҳматуллоҳи алайҳи етти машҳур қорининг биридир. У киши Куфада Имом Осимдан кейин одамларнинг қироатдаги имоми бўлган. У зот ўта ишончли, Аллоҳнинг Китоби тажвидини яхши биладиган, фароиз илмининг олими бўлган. Шу билан бирга, ҳадис илмида ҳофиз ва обид ҳам бўлган. Имом Ҳамза ибн Ҳабиб раҳматуллоҳи алайҳи тобеъинлардан бўлиб, баъзи саҳобаларни кўрган.

У кишининг икки ровийлари – Халаф ва Халлод.

Халаф – Халаф ибн Ҳишом ибн Саълаб ибн Халаф Баззоз Бағдодийдир. У киши ҳижрий 150 йилда туғилиб, 229 санада вафот этган.

Халаф ибн Ҳишом раҳматуллоҳи алайҳи ўн ёшида Қуръони Каримни ёд олган. У зот ишончли, зоҳид, обид ва олим одам эди. У киши имом Ҳамзага ровий бўлиш билан бирга, ўзи алоҳида қироатга имом ҳам бўлган.

Халлод – Халлод ибн Холид Сайрафий Куфий. У киши ҳижрий 119 йилда таваллуд топиб, 220 санада вафот этган.

Халлод ибн Холид Сайрафий раҳматуллоҳи алайҳи қироатда ўта ишончли имомлардан бўлиши билан бирга, ориф, муҳаққиқ ва машҳур устоз ҳам бўлган.

Кисойй қироати.

Имом Алий ибн Абдуллоҳ ибн Баҳман ибн Феруз Ҳамза Кисойй. У кишининг куняси Абулҳасан. У зот ҳижрий 119 йилда таваллуд топиб, 189 санада вафот этган.

Имом Кисойй Ҳамза Зайётдан кейин Куфанинг қироат бўйича имоми бўлган. Қироатни Ҳамзадан олган. Қуръони Каримни ундан тўрт марта ўтказиб олган. Басрага бориб, Халилдан араб тили қоидаларини олган.

Абу Убайд «Китабул-Қироат»да қуйидагиларни айтади: «Кисойй қироатларни танлар эди. У қироат аҳлидан эди. Қироат унинг хунари ва санъати эди. Қироатни ундан кўра тўғри биладиган одам йўқ эди».

Абу Бакр Анборий айтади: «Кисоййда бир неча ишлар жамланган эди. У наҳв бўйича одамларнинг энг билағони бўлган. Ғариб сўзларни билишда тенги йўқ эди. Қуръон

борасида ягона эди. Унинг ҳузурида кўп одамлар жамланарди. У курсига ўтириб, Қуръони Каримни аввалидан охиригача ўқир эди. Одамлар эшитиб, турли нарсаларни ўрганар эдилар».

Имом Кисой раҳматуллоҳи алайҳи бир неча китобларнинг муаллифидир. Жумладан, у зотнинг «Китабу маъанил-Қуръан», «Китабул-қироат», «Китабул-адад», «Китабун-навадир» каби асарлари бор.

У кишининг икки ровийлари – Абу Ҳорис ва Ҳафс Дурий.

Абу Ҳорис – Лайс ибн Холид Бағдодий. У киши ҳижрий 240 санада вафот этган.

Лайс ибн Холид Бағдодий раҳматуллоҳи алайҳи ўта ишончли, ҳозик инсон бўлган.

Ҳафс Дурий – Абу Амр Ҳафс ибн Умар ибн Абдулазиз Дурий. У киши 246 ҳижрий санада вафот этган. Бу зот ҳақидаги маълумотлар аввал ўтди.

Баъзи бир уламолар мазкур етти қироатга яна учни кўшиб, ўн қироат, яна бошқалар ўнга тўртни кўшиб, ўн тўрт қироат ҳам қилишган. Аслида эса улардан бошқалари ҳам бўлган. Бу қироатлар, уларнинг хусусиятлари, ораларидаги фарқлари ва яна шунга ўхшаш нарсалар ҳақида алоҳида-алоҳида китоблар ҳам ёзилган.

Агар қироатлар орасидаги фарқлар асосан баъзи бир сўзларни талаффуз қилиш оҳангида эканини эътиборга оладиган бўлсак, мусулмон умматининг Қуръони Каримга қанчалар аҳамият берганига қойил қолмай, илож йўқ. Фақат Қуръони Каримнинг талаффузи учун шунчалар катта ва мислсиз илмий ишлари амалга ошириш ҳеч бир китобнинг, ҳеч бир умматнинг тарихида бўлмаган.

Ҳозирга келиб, мазкур қироатлар ичида кўпчилик томонидан қабул қилиниб, амалда қолгани иккитадир.

Биринчиси – Имом Осимдан Ҳафс ривоят қилган қироат.

Бу қироат Ислом оламининг машриқ ва марказий тарафининг барчасида кенг тарқалган.

Иккинчиси – Имом Нофеъдан Варш ривоят қилган қироат. Бу қироат асосан Ислом оламининг мағрибига тарқалган.

Бу икки қироат орасидаги фарқларни мутахассис аҳли илмлар аниқ фарқлашлари мумкин. Мисол учун, Осим қироатида «Йа айюҳаннабийю» деб ўқилса, Нофеъ қироатида «Йа айюҳаннабиу» деб ўқилади. Осим қироатида «Ваддуҳа» деб ўқилса, Нофеъ қироатида «Ваддуҳе» деб ўқилади. Ҳолбуки, бу сўзлар мусҳафи шарифда бир хил ёзилади.

Албатта, ҳар бир қироатнинг имоми шогирдларига ўз устозидан қандай эшитган бўлса, айнан ўзини нақл қилган. Бирор ҳарфнинг талаффузида бошқача бўлишига йўл қўйилмаган. Шундай тарзда силсила давом этиб келаверган. Қайси бир талаба қироатни тўғри қиладиган бўлиб етишса, устози унга «ижозат» деб аталувчи ҳужжат берган. Уша ҳужжатда Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламгача етиб борадиган ўз устозлари санади ҳам аниқ келтирилган. Бу эса ҳар бир қорининг Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламга боғланишини таъминлаган. Устоздан расмий шаҳодатнома олган қори Набий соллalloҳу алайҳи васалламга етадиган санадга эга бўлган. Шунинг учун ҳам устоз кўрмаган, ўзича Қуръони Каримни ўқиб олган ёки устозидан «ижозат» олмаган кишилар қори деб ҳисобланмаган.

Бу борада мусулмон уммати қилган тенги йўқ улкан меҳнат, эҳтиёткорлик ва мислсиз фидокорлик ҳар қанча мақтовга сазовордир.

Дунёда ҳеч бир китоб бу шаклдаги эҳтимомга сазовор бўлган эмас.

Дунёда ҳеч бир уммат ўз китобига бу шаклда фидокорлик кўрсатган эмас.

Айтиб ўтилган маълумотларнинг тасдиғи сифатида ватанимизда қироат илмининг кейинги даврда тарқалиши ва қарор топишида катта ҳисса қўшган қори боболаримиздан бирларининг машҳур етти қироат бўйича «ижозат» силсилаларини хужжат ва далил сифатида келтиришни лозим топдик.

Бу санад Мулла Рўзи домла ибн Муҳаммад Толеъ алайҳирраҳманинг етти мутавотир қироатдан олган «ижозат»идир. Унда Мулла Рўзи домла ибн Муқаммад Толеънинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламгача бўлган устозлар силсиласи, яъни санади баён қилинган.

References:

1. Asilbek, Khojayorov. "History of Sufism in Nasaf Oasis." *Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies* (2993-2599) 1.6 (2023): 15-19.
2. Ходжаёров, Асилбек Отабек угли. "СОМОНИЙЛАР ДАВРИДА НАСАФ ШАҲРИНИНГ ИЖТИМОЙ, ИҚТИСОДИЙ ВА МАЪНАВИЙ ҲАЁТИ." *ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ* 6.1 (2023).
3. Хўжаёров, Асилбек Отабек ўғли. "ҚАШҚАДАРЁ ВОҲАСИ АЛЛОМАЛАРИ ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ АҲАМИЯТИ." *INTERNATIONAL CONFERENCES*. Vol. 1. No. 21. 2022.
4. Khojayorov, Asilbek. "THE SCIENTIFIC-LITERARY ENVIRONMENT OF THE NASAF OASIS IN THE MIDDLE AGES." *Educational Research in Universal Sciences* 2.3 (2023): 885-888.
5. Хўжаёров, Асилбек. "ЎРТА АСРЛАРДА НАСАФ ВОҲАСИ ИЛМИЙ-АДАБИЙ ҲАЁТИ." *Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования* 2.7 (2023): 41-43.
6. Бўриев, Очил, Шерзод Искандаров, and Асилбек Хўжаёров. "Абу Райҳон Берунийнинг "Ҳиндистон" асари ноёб этнографик манба сифатида." *Academic research in educational sciences* 3 (2022): 399-411.